

MA'NAVIYAT VA MILLIYLIK UCHUN KURASH (1917-1924)

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarix yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ashurov Mirsaid Nurbek o'g'li

Anotatsiya: Ushbu maqolada mustabit tuzimga qarshi mamlakatimizda olib borilgan harakatlar jadid namoyandalarining sayi harakatlari milliylik uchun kurashni ifada etadi .

Kalit so'zlar: Sovet, bosmachi, jadid, qorboshi, mustamlaka, mustabit, halq, jamiyat, qurol.

Kirish

Sovet hokimiyatining aholining xususiy mulkini tortib olib, davlat tasarrufiga olishga qaratilgan iqtisodiy siyosati odamlarning sovet tuzumiga nisbatan kuchayib borayotgan nafrat-g'azabiga so'nggi tomchi bo'lib qo'shildi. Yuz minglab millatparvar, vatanparvar yurt kishilarini qo'lda qurol bilan sovetlar zo'rvonligiga qarshi kurashi boshlanib ketdi. Farg'ona vodiysida qurolli harakat. O'lkada boshlangan sovet hokimiyatiga qarshi qurolli harakatning eng dastlabkisi Farg'ona vodiysida boshlandi. Bu harakatga xalq orasidan yetishib chiqqan, uning g'am-alami, orzu-armoni, maqsad- intilishlariga hamdard va sherik bo'lgan Kichik va Katta Ergash, Madaminbek, Shermuhammadbek, Xolxo'ja Eshon, Islom Pahlovon, Rahmonqul, To'ychi, Aliyor qo'rboshilar singari taniqli rahnomalar yetakchilik qildilar. 1918-yil bahoridan vodiyning turli joylarida 40 dan ziyod qo'rboshi dastalari faoliyat ko'rsata boshladi. Jumladan, Madaminbek Skobelev (Farg'ona) uyezdida, Shermuhammadbek Marg'ilon atroflarida, Omon Polvon, Rahmonqul Namangan uyezdida, Parpi qo'rboshi Andijon atrofida, Kichik va Katta Ergashlar Qo'qon atrofida, Jonibek qozi O'zgan tomonda, Muhiddinbek Novqatda harakat qilmoqda edilar. Kichik Ergash qizillar qo'shini bilan bo'lgan jangda halok bo'lganidan so'ng (1918-yil fevral) Qo'qon uyezdi tevaragidagi qurolli harakatga Mulla (Katta) Ergash boshchilik qila boshladi. U o'zining faol harakati, xalq rahnomosiga xos sifatleri bilan tez orada butun vodiydagi ozodlik kurashining tanilgan yetakchisiga aylandi. 1918-yil kuziga kelib uning qo'l ostida har birida 20 tadan 1800 nafargacha yigiti bo'lgan 70 ta qo'rboshi dastalari harakat qilayotgandi. Ulardagi jangchilarning umumiy soni 15 mingtaga yetardi. Madaminbekning 5 ming, Shermuhammadbekning 6 ming, Xolxo'janing 3 mingdan ziyod, Parpi qo'rboshining 3,6 ming, Jonibekning 5,7 ming, Muhiddinbekning 4,5 ming jangovor

yigitlari ozodlik kurashiga otlangan edilar. Umumiy maqsad va vazifalarni birgalikda aniqlash, asosiy harakatlarni muvofiqlashtirish yo'li bilangina tish-tirnog'igacha qurollangan sovet qo'shinlarini yengish, yurt mustaqilligini ko'lga kiritish mumkin edi. Shu bois bu jangu jadal davrlarda qo'rboshilarning bir necha bor qurultoylari chaqirilib, ularda muhim hayotiy masalalar muhokama qilinadi. Dastlab shunday qurultoy 1918-yil martida Qo'qon uyezdining Bachqir qishlog'ida o'tkazildi. Unda Katta Ergash butun Farg'ona vodiysi harakatining rahbari etib saylandi. Unga qo'shinlarning bosh qo'mondoni - «Amir al-Musulimin» unvoni beriladi.

Madaminbek va Shermuhammadbek esa uning o'rinbosarlari etib saylandilar. Harakat ko'lamining o'sib, kengayib borishi, uning saflariga yangi ijtimoiy tabaqalar vakillarining qo'shilishi, tabiiy suratda uning oldiga ulkan mas'ul vazifalarni, yangi muammolarni keltirib chiqara bordi. Ularni hal etish esa kurash rahnamolaridan katta matonat, kuchli iroda, yuksak harbiy mahorat, tashkilotchilik kobiliyati va uzoqni ko'ra bilishlik salohiyatini namoyon qilishni toqoza etardi. Farg'ona qo'rboshilari ichida Madaminbek Ahmadbek o'g'ligina mana shunday noyob fazilatlar sohibi ekanligi bilan ajralib turardi. Navqiron yoshda bo'lishiga qaramasdan katta hayot va kurash tajribasi boy, yurt kezgan, yuksak harbiy sarkardalik iste'dodiga ega Madaminbek (1892-1920) tez orada vodiy kurashchilari sardoriga aylanadi. Sovetlarning rasmiy hujjatlaridan birida ta'kidlanishicha, «o'z oldiga sovet hokimiyatini ag'darish va Farg'ona muxtoriyatini tiklash vazifasini qo'ygan Madaminbek tadbirkor siyosatchi va uddaburon tashkilotchi fazilatlariga ega edi». Darhaqiqat, Madaminbek o'zining qattiqqo'l siyosati, tashkilotchilik faoliyati va eng muhimi, o'lkada kechayotgan ijtimoiy - siyosiy va harbiy vaziyatni to'g'ri baholay olishi bilan ajralib turardi. Buning ustiga mavjud vaziyatga muvofiq keladigan amaliy harakatlarni qo'llay olishi, sarfdoshlariga o'z ta'sirini o'tkaza olishi ham uning ko'p o'tmay butun Farg'ona qo'rboshilarining nufuzli rahbariga aylantirgan edi. 1919-yilning o'rtalariga kelib uning yigitlarining soni 25 ming kishidan oshardi. Skoblev, Marg'ilon, Andijon, Namangan, O'sh kabi hududlarda harakat qilayotgan taniqli qo'rboshilar, ularning jangchilari Madaminbekning yashil bayrog'i ostiga birlashayotgan edilar. Madaminbekning xalq lashkarlari ayniqsa 1919-yilning birinchi yarmida sovet qo'shinlariga qarshi bir qator sezilarli zarbalar berdilar. Chunonchi, yanvarda Marg'ilon, fevralda Skoblev va Chust shaharlarini vaqtincha egallanishi, mahalliy xalq manfaatiga javob beradigan bir qator muhim amaliy tadbirlarning o'tkazilishi uning obro'sini yanada ko'tarib yubordi. 1919-yil aprel oyida Madaminbek yigitlari Namangan va Qo'qon shaharlari atroflaridagi

janglarda g'olib keldilar. «Madaminbek turli siyosiy oqimdagi kishilarni birlashtira oladi. Shuning uchun ham hech qaysi qo'rboshi uningchalik kuch-qudratga ega bo'lmagan edi», deb yozgandi uning muxoliflaridan biri o'sha kezlarda. Sovet hokimiyatiga qarshi harakatning ijtimoiy tarkibini kuzatarkanmiz, bunda aholining sovet tuzumidan norozi bo'lgan, turli-tuman ijtimoiy qatlamlari, chunonchi, dehqonlar, hunarmandalar, kosiblar, batraklar, mardikorlar, ziyolilar, dindorlar, ruhoniylar, mahalliy boylar u yoki bu darajada faol ishtirok etganligi ayon bo'ladi. Xususan, sovet hokimiyati organlarining mahalliy aholiga nisbatan yuritgan o'ta millatchilik, shovinistik va bosqinchilik siyosati uni oqibatda bu tuzum dushmaniga aylantirdi va o'z erki, huquqi, ozodligini ximoya qilib kurashga qalqitdi. Farg'ona fronti qo'mondoni M. Frunzedek zot ham: «... Bu yerdagi sovet hokimiyati ilk tuzilishi davrida rus va yerli ishchi, dehqon ommalarini o'ziga tortish o'rniga, mehnatkash xalqni o'zidan uzoqlashtirish uchun ko'lidan kelgancha harakat qildi. Ishlab chiqarishning natsionalizatsiya qilinishida faqat burjuaziyaning mulki emas, balki o'rta hol dehqonlarniki ham tortib olindi. Bu yerda harakat qilgan qizil askar qismlari, inqilobni himoya qilgan ba'zi rahbarlar yerli mehnatkash xalqning tub manfaatlari bilan hisoblashmadi, uning arzu-dodiga quloq solmadi. Eng asosiy sabablardan biri - bu Vatan kurashchilarining ulug'vor maqsadlar sari aholi barcha tabaqalarini jipslashtirishga qodir bo'lgan yagona milliy g'oyaga tayanmaganligida edi. Harakat yagona dastur asosida tashkil etilmadi. Qo'rboshilar siyosiy kurashda toblangan ilg'or jadid namoyandalarini harakatga faol jalb qila olmadilar. Harakatning bir markazdan turib boshqarilmaganligi, joylarda harakat qilgan kuchlar o'zlarining tor hududiy chegaralari bilan o'ralashib qolganligi, mahalliy qo'rboshilarning o'z manfaatlariga berilishi, dunyoqarashi torligi, cheklanganligi, manmanlik kasaliga chalinganligi, bir-birlari bilan kelisholmasligi, o'zboshimcha xatti-harakatlarga intilishi kabi hollar oxir-oqibatda bu kurashning borishiga jiddiy salbiy ta'sir qildi. Qurolli harakatga qalqigan kuchlarning yetarli moddiy-ta'minot bazasiga, qurol-aslaha zahirasiga ega bo'lmaganligi ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Tashqi dunyo bilan aloqa qilish, chetdan yordam, harbiy madad olish imkoniyati bo'lmadi. O'lka zo'ravoni bo'lib olgan sovetlar esa o'z qo'shinini yetarli darajada zamonaviy qurol-yarog'lar va harbiy kuchlar bilan ta'minlay olgan edi. 1920-yilda uning tasarrufida 115376 nafar jangchi, shuningdek 11112 ta pulemyot, yuzlab to'plar, bronopoyezdlar, o'nlab samolyotlar va boshqa zamonaviy qurollar mavjud edi. Harbiy kuchlar nisbatidagi bunday ustunlik kurash taqdirini qizillar foydasiga hal etilishiga olib keldi. Bu xalq harakati millionlab yurtdoshlarimiz hayoti va qismatida o'chmas fojiali iz qoldirdi. Ba'zi aniqlangan

rasmiy ma'lumotlarga qaraganda, u milliondan ziyod mahalliy millat kishilarining aziz umrlariga zomin bo'ldi. Minglab oilalarning o'z ona zaminini tark etib, begona yurtlarga bosh olib ketishlariga sabab bo'ldi. Kolaversa, qanchalab son-sanoqsiz odamlar mana shu milliy fojia bois mamlakatning boshqa, uzoq hududlariga surgun va badarga qilindi. Biroq bu xalq harakati bejiz ketmadi. U yurtdoshlarimizga katta, ibratli saboqlar berdi, ularning kurash tajribasining boyishiga muhim ta'sir ko'rsatdi. Zero, ona O'zbekistonimizning istiqloлга yuz tutib, dorilamon zamonlarga musharraf bo'lishida, bugungi baxtiyor avlod kishilarining mustaqillik oliy ne'matidan to'la bahra topishida o'sha 20-30-yillarda bobokalonlarimiz qilgan ulkan sa'y-harakatlar, to'kkan qutlug' qonlar, bergan bemisl qurbonlarning ibrati oz muncha emas. Ularning yorqin, porloq xotirasi hozirgi minnatdor avlod kishilarining yodida, shuurida hamisha saqlanadi, faxr-iftixor tuyg'usi bilan eslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ali Bodomchi. 1917-1934 yillardagi Turkiston milliy istiqloл xarakati va Anvar poshsho. Qo'rboshilar-Istambul, 1975 y.
2. Amir Olimxon. Buxoro xalqining xasrati tarixi. T., "Fan" 1991 y.
3. Axmad Zakiy Validiy. Bugungi turk eli. (Turkiston va yaqin tarixi) Istanbul, 1981 yil 2-nashri.
4. Ahmedov E., Saydaminov Z. O'zbekiston Respublikasi. Qisqacha ma'lumotnoma. T., "O'zbekiston", 1995 y.